

RAFANELL, August (2006): *La il·lusió occitana. La llengua dels catalans entre Espanya i França*. 2 vol. Barcelona: Quaderns Crema, 1542 p.

1. Quina és aquesta il·lusió occitana? La suposició, la idea que tanta gent tingué d'una comunitat catalano-occitana en llengua, història i identitat. És una creença que es basa en un desig –pura fallàcia. Qualsevol filòleg modern trobarà aquesta il·lusió una «utopia».

Si se'm permet de citar-me, diré que en un dels meus primers treballs ja vaig dir que mai no beuria en la *Coupo Santo*, i allà mateix criticava l'acudit del provençalista Pierre Bec qui, en el seu llibret sobre *La langue occitane* (París, 1967, col·lecció «Que sais-je»), col·locava el català entre els parlars occitans, al costat de l'«auvergnat», del «provençal alpin», etc. També hi assenyalava la sorpresa que causava que, en el *Dictionnaire de Lettres françaises. Le Moyen Âge* (Paris: Fayard, 1964), l'abat Joseph Salvat dediqués un article a cada autor català medieval, de manera que Roís de Corella, Bernat Metge o Ausiàs March, sense adonar-se'n, es veien il·lustrant les lletres franceses. Hom veu que de l'altra banda dels Pirineus, els «il·lusos» continuen existint. I en aquesta nostra banda?

Com que el llibre d'A Rafanell és molt important, començaré criticant-ne un parell de cosetes i després parlaré del contingut. L'obra, molt ben editada, té més de mil cinc-cents pàgines. ¿No hauria estat possible reduir-la una mica? Potser s'hauria pogut suprimir l'explicació d'alguns fets poc rellevants i evitar algunes repeticions. També el lector hauria agraït uns índexs lògics més generosos, sobretot posant títols i subtítols entre la gran extensió de cada apartat (per exemple, el titulat «Separació per poders» que tracta els anys 1893 a 1914 ocupa les pàgines que van de la 135 a la 439), que l'haurien ajudat a retrobar-se en repetides lectures a trossos, perquè així es llegirà aquesta obra.

Dit això, afegiré que el llibre de Rafanell, si s'exposen els fets amb tota objectivitat, és un bon recursiu contra aquesta «il·lusió», com també ho és l'esplèndid assaig que com a «Epíleg» hi ha escrit Robert Lafont.

2. L'autor ha procedit per ordre cronològic (és clar que amb molts i comprensibles excursos i desviacions de la línia recta) i, en realitat, ha volgut començar el seu treball a finals del segle XIX. Naturalment té molt presents els antecedents medievals i els estudia en el primer capítol que duu com a títol «Vides paral·leles» (p. 25-133).

Ací precisament em fa l'efecte que Rafanell exagera una mica aquest paral·lisme. Tot li fa pensar que, en l'edat mitjana, les llengües d'«Occitània» i de Catalunya no es trobaven gens allunyades. Adueix força texts ultrapirinencs i pensa que són comprensibles per a qualsevol lector culte de casa nostra. Sigui, per exemple, el text on els costums bordelesos de l'any 1289 parlen d'un adulteri comès per un cert Bosquet (p. 38). Francament, per comprendre'l cal haver estudiat filologia romànica i de cap manera és semblant, com vol l'autor, a unes contemporànies anotacions del *Cronicó de Perpinyà* (p. 39). Alguns arguments en el sentit del paral·lisme semblen poc adients. Així, de les tres cartes que el rei Joan II envia, a propòsit de la disputa entre les valls de Broto i de Bigorra, una al comte de Foix i de Bigorra i una altra al senyor de Lavedà són totes dues redactades en català, però la tercera adreçada als súbdits de la vall aragonesa de Broto ho és en castellà (p. 47). No crec que es pugui deduir cap conseqüència del fet que les cartes a destinataris «occitans» siguin redactades en català. La nostra cancelleria tenia molt ben reglamentada la utilització de les llengües: quan s'escrivia al Papa es feia en llatí, al rei de Granada i a personalitats de França generalment s'utilitzava el català, mentre que als regnes de Castella i de Portugal s'emprava el castellà (o l'aragonès).

De tota manera, després d'un llarg recorregut, l'autor acaba puntualitzant: «la llengua dels catalans no podia ser de cap de les maneres la mateixa que la llengua autòctona del terç sud de França; inversament, la llengua peculiar dels francesos meridionals no podia ser la mateixa que la dels catalans» (p. 133).

3. Per arribar ací, però, Rafanell ha fet desfilar tota la història d'aquests pobles i ha exposat les opinions de tants i tants personatges. La lectura esdevé un veritable goig. Tot s'imbrica: l'actuació del

general Prim i les intrigues abans que esclatés la guerra franco-prussiana, els felibriges blancs topen amb un govern centralista i laic sota Jules Ferry (p. 116-117), etc. i la repercussió que tot això té en les relacions entre català i occità. Amb una llengua ben polida, l'autor ens mostra les idees de tanta gent, com (n'és mento només catalans) Manuel Milà i Fontanals, Marià Aguiló, Jacint Verdaguer, Joaquim Rubió i Ors, Teodor Llorente, Antoni M. Alcover, Valentí Almirall, tots són més o menys convençuts que el català feia part de la llengua d'oc. És clar que això amb matisos: les idees de Milà no poden ser les mateixes que les d'un Mistral o un Josèp Roumanille o d'un Aladern, posem per cas. Una bona excepció la representa el mallorquí Tomàs Forteza (p. 122-123), que separa radicalment català i occità; i naturalment també és de la mateixa opinió Menéndez Pelayo, que arriba a titllar de «majaderos» els qui anomenen el català *llemosí* i *provençal* (p. 124-125).

Però aquesta «germanor» entre els parlars d'un vessant i l'altre dels Pirineus es talla sobretot per part dels catalans, i això es manifesta als Jocs Florals del 1893. Tot els que vindrà després no tindrà cap resultat tangible. Hi haurà occitanistes de França, que però no tindran eco entre els catalans; i això no vol dir que entre aquests darrers manquessin personatges de talla, enyoradissos del panoccitanisme, com el poeta Joan Maragall (p. 251-259), quan escriu aquells versos de la famosa *Glossa* «s'acosta el dia que serem tots uns», i el mateix Prat de la Riba mostrà primer una certa simpatia pel panoccitanisme. Des d'un altre angle ideològic i més rabiosament, és del mateix parer occitanitzant Josep Aladern amb la seva fallida revista *Occitania*. A començament del segle xx, si bé la identificació d'ambdues llengües està ben superada, la idea que el català feia part del complex de les llengües d'oc, és gairebé general. No cal dir que eren gent culta, però no eren filòlegs, com es planyia Manuel de Montoliu, i àdhuc els mateixos filòlegs com F. Diez i fins i tot W. Meyer-Lübke participaven d'aquesta dèria d'encastrar el català dins l'òrbita de la llengua d'oc. És clar que hi hagué excepcions, com ara els antioccitanistes Antoni Rubió i Lluch i sobretot Jaume Massó Torrents (p. 274).

Tot hi passa en aquesta obra. Amb una gran erudició (que, però, no aclapara) Rafanell traça una crònica d'una època que s'estén des del 1893 al 1930. Res no escapa a la seva atenció, sigui l'aparició de *La nacionalitat catalana* de Prat (p. 324), sigui el Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1906 (p. 337 i ss.), Teodor Llorente i el felibrige, el P. Lluís Fullana i la posició del valencià (p. 385 i ss.), les Normes ortogràfiques del 1913, l'actitud de Mn. Alcover, el curiós diccionari d'Aladern, que havia de ser panoccitànic i esdevé només català, l'Imperi del Sol d'en Mistral i l'Imperi del Paralel d'Alejandro Lerroux, etc. Tot això i molt més lligat amb el problema central del llibre. L'índex onomàstic, ben extens (p. 1494-1542) pot donar una idea de tots els temes tractats al voltant d'aquesta visió il·lusionada occitano-catalana.

4. L'apartat titulat «Entre Espanya i França» (p. 441-530), que comprèn els anys 1914-1919, tracta de la guerra europea i particularment de la situació del Rosselló. Hom sap que els rossellonesos es llancen «patriòticament» al costat de la *Republique* i contra els «boches». Ara no hi ha particularisme; tothom serveix *la France*. A Catalunya hi ha els germanòfils i els francòfils. La guerra té unes conseqüències nefastes per a la catalanitat del Rosselló, i contemplem l'escissió dels redactors de *Montanyes Regalades* (p. 463-465), els atacs desfermats contra un filogermànic com Alcover per part d'un eixelebrat Jules Delpont, però també contra tot l'Institut d'Estudis Catalans. Hom estudia l'actitud de Carles Grandó i també com l'occitanisme aquí es trobava força malmès. L'autor passa revista a les actituds de Nicolau d'Olwer, Josep Carner i Manuel de Montoliu; aquest darrer salta d'una visió occitanitzant a un espanyolisme decidit dins el moviment de l'Espanya Gran.

5. L'apartat «El català d'oc» és dedicat als anys 1919-1930 (p. 531-809). Duu aquest títol perquè ara són uns quants catalans que s'aprofiten de la germanor amb les terres d'oc, sobretot en moments de repressió, com els de la Dictadura de Primo de Rivera.

Som a l'època de postguerra, quan, igual que l'Alsàcia recuperada per França, entre els pobles de l'Hexàgon comença a reviscolar o a manifestar-se un desig de mostrar llur personalitat davant l'uniformisme parisenc. També el Rosselló es desvetlla.

El capítol comença amb l'entrada en escena d'un quasi desconegut Bonnafous, un «gavatx» traslladat a Perpinyà, al qual l'autor atorga, al meu gust, massa importància i massa espai. Aquest individu pensa que el Rosselló i el Llenguadoc haurien de formar junts un bloc que fóra la Septimània. Naturalment el rossellonesos no en volen saber res, i Just Calveyrach contradiu la cabòria de Bonnafous, i encara l'abbé Sarrête gosa dir ben alt per primera vegada que el català no és comprès pels gavatxs, que això és cosa a part.

Tot seguit apareix per terres del Midi Joan Estelrich. El fenalítxer és, sense confessar-ho, naturalment enviat per Cambó per tal de fer una mena d'expansionisme català aprofitant la germanor occitana. Estelrich està imbuït per les idees llatino-mediterrànies de Charles Maurras i la seva missió aconseguix alguns èxits tant a Tolosa com a Provença i també a Catalunya (vist el que va passar durant la guerra civil espanyola sembla que siguin dos mons diferents!). Partint de gent que sent l'enyor catalano-occità, com ara Bofill i Mates, es congria un moviment que finalment arribarà a la creació d'Acció Catalana amb Nicolau d'Òlwer. Aviat arriba el colp d'estat de Primo de Rivera i alguns intel·lectuals han d'exiliar-se, sobretot a Tolosa, com ara Rovira i Virgili, el qual, tot i no creure en la rànica comunitat panoccitànica, hi ha de jugar una mica. Es també l'època en que els filòlegs catalans es belluguen. Mn. Griera engega l'*Atlas Lingüístic de Catalunya*, els mapes del qual mostraran la frontera de les llengües a les Corberes. I ací vénen les polèmiques al voltant de l'article grierenc sobre l'afroromànic i l'iberoromànic i sobretot amb la qüestió de la subagrupació romànica de la llengua catalana. Tot hi passa també: Meyer-Lübke i el *Das Katalanische*, la posició d'Amado Alonso, i les coses es veuen amb una llum potser un xic diferent de la manera com les havíem vistes des d'un angle solament filològic.

A l'altra banda de la frontera continuen els Girard, el Soula, els Bonnafous, Perbosc i l'*Almanach Occitan*, barallats entre ells però tots d'acord que la llengua occitana és la parlada de Niça a Alacant, etc. Entre els exiliats es troben Francesc Macià, Alfons Maseras, mentre que a Espanya Mn. Alcover recorre al rei Alfons XIII demanant-li ajuda per al seu diccionari, acció que amb tanta hipocresia li fou criticada. I ací tenim els somnis del jove separatista Emili Granier-Barrera, i els ecos a la premsa, particularment de *L'Amic de les Arts*, del que passa a França, però és una cosa llunyana a la qual solament alguns intel·lectuals donen bel·ligerància. I de sobte ens trobem amb la qüestió de saber si Pompeu Fabra pensava que en un futur el català podria ser una «variant occitana». Enfront de les opinions de Georg Kremmitz i de Mila Segarra, contraris a aquesta opinió, August Rafanell voldria matisar-la. Penso que enmig de tanta occitanització i felibrisme resclosit, el nostre autor n'arriba a dubtar. El capítol s'acaba amb la presència de l'obra d'Alibert i les exposicions lingüístiques de Griera, aprofitades pels polítics. I som amb les acaballes de la Dictadura; arribem als anys trenta.

6. En l'extens apartat «La iHusió occitana» dedicat als anys 1930-1934 (p. 885-1101) el *ritornello* del català com a llengua d'oc i les simpaties occitàniques és constantment present. Sigui per gràcia de J. V. Foix i Josep Carbonell o bé, des de l'altre cantó, d'Alibert. No hi manca la petjada valenciana de l'occitanajada Eufèmia Llorente. Precisament el valencià n'entra a causa del llibret de Lluís Revest, *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu* (1930); Revest no esmenta l'occità però l'opuscle dona peu al P. Calveras per tractar tant del valencià com de l'occità, i ara ens les tenim amb la labor de l'Oficina Romànica de Llengua i Literatura, la posició d'aquest grup front al barcelonisme de Fabra. Això duu insensiblement a parlar de la *Grammaire istorique des parlars provençaux modernes* del gran Jules Ronjat, on, sorprenentment per a algú, no s'inclou el català. Però l'occitanisme tronat reviscola entre nosaltres amb les festes del centenari de la naixença de Mistral a Barcelona. Més endavant tenim la presència del provençalista Charles Camproux. Som ara l'any del 14 d'abril del 1931 amb la proclamació de la República; els gavatxs miren amb admiració i enveja el que passa a Catalunya i d'ací no se silencien les veus que parlen de la terra d'oc amb Catalunya, València i Mallorca, però també el Llenguadoc, Provença, etc. Anant per la banda dels filòlegs s'estudia l'aparició de la *Gramàtica històrica del català antic*, on l'autor, Mn. Griera, insisteix que català i provençal son dues llengües diferents, però incloses dins l'àmbit d'oc, i tot seguit vénen les crítiques dels eters panoccitanistes. Aquestes idees perduraran en l'activitat de J. M. Batista i Roca, s'organitzaran unes festes d'homenat-

ge al centenari de la Renaixença amb motiu de l'aparició de l'«Oda a la Pàtria», amb el famós vers «en llemosí sonà lo peu primer vagit». I en correspondència amb la visita que uns felibres van fer a Barcelona per honorar Mistral, s'emprèn una de semblant amb joves estudiants a Montpeller per recordar Ramon Llull en el setè centenari...

7. El darrer capítol del text és «1934: Any zero» (p. 1103-1415). És un llarg apartat, ple de notícies interessantíssimes, que ací no podem ressenyar i ens hem de limitar a indicar alguns punts isolats i que com a filòlegs ens solliciten.

Comença l'exposició amb la renúncia de Foix al seu panoccitanisme —és una palinòdia. El gran poeta es desmarca dels seus ideals occitanistes de joventut. Són en l'època del *Anschluss*, i això també esperonarà alguns inconscients (si annexéssim el Rosselló?). Som també en l'any en què apareix la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila, en la qual sense treure cap conclusió filològica, es veu com l'autor considera Catalunya sempre poc unida a la resta de la Península. És l'any així mateix en què M. Sanchis Guarnier publica l'opuscle *La llengua dels valencians*, la primera obra valenciana veritablement filològica i científica. Sense embuts s'hi declara la catalanitat de la llengua del país. Això duu a parlar del conterrani Nicolau Primitiu, qui, tot i reconèixer la unitat lingüística, s'inventa allò de «bacavés», i explica la formació de la llengua d'una manera estrambòtica amb el recurs a una toponímia d'anar per casa, i del Pare Fullana, capdavanter del valencià independent.

A l'abril del 1934 un bon aplec d'intel·lectuals catalans, encapçalats per Pompeu Fabra, davant les exageracions del panoccitanistes, decideix donar a conèixer el manifest «Desviacions en els conceptes de llengua i de Pàtria», on s'afirma d'una manera ferma que el català és una llengua i l'occità n'és una altra de diferent i que s'ha d'evitar una confusió de catalanisme amb occitanisme. Potser era un tall donat sense ésser esperat. Però aquesta presa de posició valenta la critica un poc Rafanell, cosa que no comprenc. Aleshores ve la recerca dels que no hi han signat, i dels que, com Montoliu, sí que ho han fet i potser després se'n peneixen. També s'estudia com fou acollit aquest manifest a Mallorca (entre altres l'opinió de Moll), a València (amb el refús de Antoni Senent a «El Camí») i a l'altra banda del Pirineus. Al Rosselló ho acull bé Baches, però aquest rossellonès afrancesat es mostra contrari al panoccitanisme. Un altre rossellonès que ara entra en escena és Enric Guiter i el seu espanyolisme, que també vol separar el català dels parlars occitans i acostar-lo al castellà. No sóc jo la persona més adequada per defensar l'obra de Guiter, puix que ens vam barallar el 1968 quan jo defensava la pertinença del català al diasistema gàl·lic, però trobo injust com es tracta el seu atlas lingüístic, l'ALPO, i sobretot que es digui que la dialectometria és quelcom que ja ha estat desmuntat (p. 1218 i nota). Coneix l'amic Rafanell els treballs de H. Goebel (Universitat de Salzburg) i d'altres escoles de dialectometria a Holanda i també de diverses universitats espanyoles com Oviedo o Barcelona?

Qui no es trobava gens d'acord amb el manifest «Desviacions en els conceptes de llengua i de Pàtria» de l'abril de 1934 era el llenguadocià Loís Alibert, i hom ressegueix ací la seva activitat a Catalunya, juntament a alguns nostàlgics, com J. Ballester. I encara que l'any zero és el 1934 i malgrat Guerra Civil i Segona Guerra Mundial, l'exposició de les relacions occitano-catalanes desborda aquesta data. A nosaltres ens interessa el que es comenta sobre la *Gramàtica històrica catalana* d'A. Badia (1951) i sobre, per l'autor, la poc afortunada metàfora de la «llengua-puente» i també sobre la consideració que V. García de Diego fa del català com a idioma pirenaic, així com la posició de Mn. Griera, el qual, malgrat el seu capgirament franquista, continua considerant que el català pertany a l'òrbita de la llengua d'oc, opinió amb què coincideix sorprenentment el carlí castellà F. Elías de Tejada.

Arribats als anys cinquanta, a Catalunya ja no hi ha gent que es cregui les cabòries del panoccitanisme, potser el que hi queda és un difús enyor. Un segle després de la creació del felibrige, el 1954 apareix la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* i allà on en l'edició del 1932 es descrivía *oc* com «l'antiga llengua provençal» ara només queda *oc* «mascle de l'oca».

Per acabar voldria dir que August Rafanell ha escrit una obra magnífica, ha fet prova d'una enorme i admirable erudició; en una llengua llampant, ha redactat un assaig històricolingüístic i sociològic, on es pot seguir, des de l'angle de les relacions d'occitanisme i catalanisme, ben enquadrada la història

cultural dels segles XIX i XX. Durant molt de temps *La Illusió Occitana* restarà com a llibre de referència imprescindible. Cal felicitar-ne l'autor i també l'editorial Quaderns Crema, que s'ha arriscat en aquests temps a editar un llibre tan extens i ho ha fet amb el bon gust característic de la casa.

Germà COLÓN DOMÈNECH
Universitat de Basilea
Institut d'Estudis Catalans